

Nyílt publikálási szoftverek és platformok

Holl András

MTA Könyvtár és Információs Központ

holl.andras@konyvtar.mta.hu

ORCID: 0000-0002-6873-3425

Bilicsi Erika

MTA Könyvtár és Információs Központ

bilicsi.erika@konyvtar.mta.hu

ORCID: 0000-0003-2651-2955

Open publication software and platforms

The use of open journal publishing software (mainly the Open Journal Systems and its „siblings”) is spreading in Hungary. There are individual installations and platforms which serve several journals. We survey the present usage, and deal with the role of such software platforms for libraries and academia. With the availability of open source, free content management systems developed for scholarly communication, which offer compliance with standard aggregation protocols, small, independent scholarly journals might become more visible.

Keywords: open access, open source, Open Journal Systems (OJS)

Bevezető

Tanulmányunkban a hazánkban is egyre gyakrabban alkalmazott,¹ nyílt forráskódú szoftveren alapuló, szabványos protokollokat használó, jellemzően nyílt hozzáférésű közleményeket publikáló platformokkal foglalkozunk, elsősorban könyvtárosi szempontból.

Figyelmünket az Open Journal Systems-re² (OJS) összpontosítjuk, ám kitérünk „testvéreire” – az Open Conference Systems-re³ (OCS) és az Open Monograph Press-re⁴ (OMP) – és „rokonaira” is. Kidomborítjuk azt a szerepet, amit ezek a rendszerek az információ-keresésben és a bibliográfiák készítésében játszhatnak. Példákat mutatunk be a DOI-regisztráció, a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) számára történő adatátadás és a repozitóriumi kapcsolat megvalósításáról.

Nem csupán a nagy kiadóvállalatok jelentetnek meg tudományos műveket – fontos közlemények jelennek meg nem kereskedelmi alapon működő szervezetek (tudományos társaságok, egyetemek, kutatóintézetek kiadói vagy független kiadók) gondozásában. 2017-ben az MTMT szerint a hazai szerzők cikkeinek közel

1 A Magyarországon működő OJS-ben megjelenő folyóiratok listája, Hozzáférés: 2019.07.02. <http://openaccess.mtak.hu/index.php/103-openjournalssystem/155-ojs-hazai-kiadvanyok>

2 Open Journal Systems, Hozzáférés: 2019.07.02. <https://pkp.sfu.ca/ojs/>

3 Open Conference Systems, Hozzáférés: 2019.07.02. <https://pkp.sfu.ca/ocs/>

4 Open Monograph Press, Hozzáférés: 2019.07.02. <https://pkp.sfu.ca/omp/>

harmada olyan folyóiratban jelent meg, amelyet nem követ sem a Web of Science (WoS), sem a Scopus. A WoS vagy Scopus indexelés, jelentsük ki, nem jelent feltétlenül minőségi ítéletet: a nem világnyelven közlő, nem kellő rendszerességgel megjelenő, kis példányszámú, inkább csak helyi jelentőségű lapok is közölnek értékes cikkeket. A nemzeti vagy regionális jelentőségű kutatások esetében nehéz a közleményeket nemzetközi folyóiratokban elhelyezni.

Az ismertetett nyílt forráskódú platformok – bár alkalmazzák ezeket egyes kiadóvállalatok⁵ is – jellemzően kis, független (indie) folyóiratokat szolgálnak ki. Az indie kiadványoknak mind a hosszú távú túlélése veszélyeztetett, mind a láthatósága korlátozott (gyakorta a méretük, nyelvük miatt nem kerülnek be a nagy, kereskedelmi alapon működő bibliográfiai adatbázisokba). Különös fontossága van az előbbieknél fogva a repozitóriumi archiválásuknak és a közös keresőkbe való indexelésüknek.

A független folyóiratok kiadói tanszékek, intézetek, tudományos társaságok, helyi kiadók. Ezek a múltban nem élvezhették a nagy, kereskedelmi indexelő adatbázisok jótéteményeit. Cikkeiket csak nemzeti bibliográfiai és archiváló rendszerek – mint a mi MATARKA-nk vagy EPA-nk – vagy szűk szakterületeket lefedő bibliográfiák dolgozták fel. Az ezekben a cikkekben megjelenő hivatkozások feldolgozása azonban már meghaladja a lehetőségeket – mint azt az e téren történt hazai próbálkozások kudarca bizonyítja.

A WoS és a Scopus eredetileg kézi erővel, később már egyre inkább gépileg dolgozta fel az indexelt folyóiratokban megjelenő cikkek adatait. Ez jelentős befektetést igényelt, amit a szolgáltatások nemzetközi értékesítése tett kifizetődővé (magas haszonkulcs, azaz magas árak mellett).

Ma már azonban az informatika lehetővé teszi, hogy a kis, független folyóiratok analitikus feltárása és a bennük közölt idézetek (többségének) feldolgozása is megtörténhessen – automatikusan. Ehhez arra van szükség, hogy a cikkek adatbázis alapú informatikai rendszerben kerüljenek feldolgozásra és a hivatkozások DOI azonosítókkal legyenek ellátva. A tudományos kommunikáció modern technikai infrastruktúrájának működtetése (keresők/aggregátorok üzemeltetése, hivatkozások gyűjtése) is pénzbe kerül, de lényegesen olcsóbban megoldható, mint a korábbiakban (pl. Web of Science, Science Citation Index). Ezért tökeszegény szakmai szervezetek is nyújthatnak ilyen szolgáltatásokat, a kereskedelmi alapon működő, ilyen technológiákat alkalmazó vállalkozások pedig olcsóbban tudják (és kénytelenek) adni szolgáltatásaikat. A tudományos kommunikáció világában az új lehetőségek új szolgáltatások, eszközök burjánzásához vezetnek és esélyeket adnak az indie folyóiratoknak is.

⁵ Az Akadémiai Kiadó az OJS kézirat-beküldési funkcióit használja.

Publikációs platformok – az Open Journal Systems

A kiadók, szerkesztőségek számos díjfizetés ellenében használható⁶ és nyílt forráskódú⁷ publikációs platform közül választhatnak.

A Public Knowledge Project (PKP) szabad forráskódú publikációs platform szoftverei a folyóirat-szerkesztőségi működést, publikálást és adminisztrációt automatizáló Open Journal Systems, a konferencia-szervezést és a konferenciakiadvány közreadását szolgáló Open Conference Systems, valamint a könyvkiadást támogató Open Monograph Press.⁸ Az említett publikációs platformok mellett a PKP egy aggregátor-szoftvert is közread: ez az Open Harvester Systems.⁹

A PKP szoftverei a kis létszámú szerkesztőségek részére tökéletesen megfelelő szolgáltatásokat és konfigurálási lehetőségeket nyújtanak. Telepítésük és üzemeltetésük viszonylag egyszerű, de a tapasztalatok azt mutatják, hogy az üzemeltető informatikus mellett mindenképpen szükség van egy informatikai érdeklődéssel rendelkező szerkesztőségi tagra, vagy a szerkesztőséget segítő helyi könyvtárosra, informatikusra, aki az ún. folyóiratmenedzseri feladatokat ellátja. A folyóiratmenedzser jogosult az OJS-ben a weboldal megjelenését testreszabni, a lap munkafolyamatának megfelelő beállításokat (pl. rovatok, melléklet típusok, határidők, lektorálási űrlap, alapértelmezett e-mailek szövege) megtenni, de ez a személy hivatott arra is, hogy segítse a szerkesztőségi tagok és a szerzők munkáját, ha technikai nehézségbe ütköznek a szoftver használata során. Ez pedig garantáltan előfordul, hiszen egy igen sokrétű munkafolyamat támogatására hivatott szoftverről van szó, ami a cikkek benyújtásától a lektorálási, tördelőszerkesztési munkafolyamatokon át az online megjelentetést, de még az utólagos adminisztrációs feladatokat is (mint például a DOI regisztráció) automatizálhatóvá teszi.

A nyílt, adatbázis alapú, szabványokat támogató publikációs platformok nem elsősorban a kiadók munkáját könnyítik meg. Nem mindig könnyű megtanulni ezen szoftverek használatát az e-mail és a kockás füzet után. Nehéz elviselni a szoftverek által megkívánt szabatossgot, elvágólagosságot. Leginkább abban jelentkezik az előnyük, hogy alkalmazásukkal könnyebb az információáramlás az adatbázisok között – a könyvtárosok és persze, végül az olvasók a haszonélvezők.

A tudományos kommunikáció nemzetközi hálózatába való bekerülést nagyban segíti az adatbázis alapú publikációs szoftverek használata. Ezek lehetőséget adnak az automatikus információátadásra, az új technológiájú információ-aggregátorokhoz

6 például: [HighWire Press](#), [Atypon](#), [ubiJournal](#), [Scholastica](#), [ManuscriptManager](#), [JMS](#)

7 például: [OJS](#), [Libero](#), [Janeway](#), [Ambra](#)

8 Az OJS-ről és az MTA KIK-ben való alkalmazásáról Payer Barbara tartott előadást a Networkshopon 2017-ben. Payer Barbara: A megújuló online folyóiratkiadás. Tudásmegosztás, együttműködés, automatizálás. Networkshop 2017.; TMT 64. (2017) 11. 548. Hozzáférés: 2019.07.02. <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1330/10363>

9 Open Harvester Systems, Hozzáférés: 2019.07.02. <https://pkp.sfu.ca/ohs/>

való kapcsolódásra¹⁰. Mindeközben természetesen a hagyományos kereskedelmi adatbázisokba is könnyebb bekerülni a megfelelő technológiák alkalmazásával.

Az alábbiakban áttekintjük a PKP platformjainak néhány olyan tulajdonságát, amelyek lehetővé teszik a bibliográfiai információk áramlását. Ezeket mi elsősorban az OJS esetében alkalmazzuk, de adott esetben működnek a másik két szoftverben (OCS, OMP) is.

Bibliográfiai adatok szűretelése

Mind az aggregáció, mind a különböző rendszerek összeköthetőségének fontos eszköze az OAI-PMH¹¹. Az aggregátorok, mint a BASE, Core vagy éppen a magyar Repozitóriumi Közös kereső¹² (OAkereso) nem csupán repozitóriumokat, de más OJS-t támogató platformokat is aggregálhatnak. Az OAkereso jelenleg 55 OJS vagy OCS periodika adatait aratja. Folyóirat publikáló platformot üzemeltet Magyarországon többek között az MTA Könyvtár és Információs Központ, a Szegedi Tudományegyetem, a Debreceni Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Nemzeti Közzolgálati Egyetem, valamint a Corvinus Egyetem.

MTMT feltöltés, repozitóriumi archiválás

Mivel az OJS-ben tárolt adatok könnyedén legyűjthetőek az OAI-PMH protokoll segítségével, egy erre épülő, ún. OAIuploader, azaz cikkfeltöltő alkalmazás készült az MTA KIK számára. Az eszköz működésének kulcseleme a megfelelően konfigurált OAI kimenet – ill. természetesen a mezők megfelelő adatokkal való kitöltése.

Az alkalmazásba az MTMT „Kiadók” intézményének adminisztrátorai léphetnek be. Akár az adatbázisukban tárolt összes cikk adatait betölthetik az eszköz segítségével az MTMT-be, de szűkíthetnek az adott folyóirat konkrét évfolyamára, füzetszámára, azon belül akár egy konkrét rovatra is. Az általunk elképzelt ideális munkamenet az lenne, ha a megjelenést követően a lehető legrövidebb időn belül elvégeznék ezt az adatfeltöltést, hiszen ez biztosítaná, hogy a szerző munkásságában az ő közreműködése nélkül vagy legalábbis közreműködésének minimalizálásával kerülhessenek be a cikkek. Azaz a fejlesztés során az egy folyóiratszámra való fókuszálás volt a cél mellett, hogy az adminisztrátorok munkájának egyszerűsítését is szem előtt tartottuk. Ennek érdekében az OAIuploader-ben azokat az adatokat, melyek minden folyóiratszámban megegyezők, tároljuk egy ún. folyóirat űrlapon. Így nem szükséges minden egyes feltöltés megkezdésekor megadni a folyóirat ún. OAI base URL-ét és beállítani az adatfeldolgozási sémát, ill. kiválasztani az MTMT-ben tárolt listából a folyóirat címét, nyelvét és a kapcsolódó tudományágat, hiszen ezek minden cikk esetén megegyező adatok lesznek (pl. a Földtani Közlöny folyóirat vélhetően földtudományi cikkeket közöl, így ez a szakterület beállítható, de a szerző

10 Új nyilvános kereső szolgáltatások: [Dimensions](#), [Lens](#), [1Findr](#), [Scilit](#), [Science Open](#). Akadémiai aggregátorok: [CORE](#), [BASE](#). Háttér infrastruktúrák, technológiák, adatbázisok: DOI: [CrossRef](#), [DataCite](#); OpenAccess információ párosítása DOI-val: [oaDOI](#); [Unpaywall](#); szerzőazonosítás: [ORCID](#); technológiák: [SHARE](#). A felsoroltak között vannak olyanok, amelyeket már valamelyik multi felvásárolt, vannak startupok, vannak közösségi - „szövetkezeti” szervezetek.

11 Protocol for Metadata Harvesting. <https://www.openarchives.org/pmh/>

12 <http://oaikereso.sztaki.hu/kereso/index.php>

finomíthatja, ha a cikk bekerült a munkásságába). A működés kulcseleme a séma beállítása, ami az adott folyóiratból kinyert adatok feldolgozásának szabályozására szolgál. Az adatokat a 'source' mező tartalmazza, az egyes adatok felismeréséhez egy ún. sémát kell megadni az alkalmazásnak.

Segítség a séma megadásához

Séma:

Adott OAI repozitóriumhoz tartozó adatok feldolgozására szolgál.

Az adatokat a lekért rekord source mezője tartalmazza.

Itt megadhatja a source mező kulcsszavak általi leírását.

A kulcsszavak az értékek helyét jelölik.

PUB: folyóiratneve

VOL: évfolyam

NUM: füzet

DATE: megjelenés éve

RAN: kezdő és záró oldalszám

Figyeljen a kulcsszavakat közötti karakterek pontos megadására!

Példa:

Az alábbi source mező esetén:

Dissertationes Archaeologicae; Ser. **3**, No. **3** (**2015**); **191-202**

Az elkészített séma:

PUB; Ser. **VOL**, No. **NUM** (**DATE**); **RAN**

1. ábra: A metaadat-megfeleltetés sémájának beállítása az OAIuploader szoftverben

A keresést követően megjelennek az adott számban megjelent cikkek. Sajnos duplumszűrés nincsen a rendszerben, ezért az adminisztrátorok feladata, hogy ellenőrizték, hogy az MTMT-ben szerepel-e esetleg már a feldolgozandó füzet számban megjelent cikk. Ha igen, akkor azt nem szabad feltölteniük, ill. ha mégis feltöltik, azt az MTMT-ben duplumösszevonással kezelni kell. Miután kijelölték a feltöltendő cikkeket, a többit már nem viszi tovább a következő munkafolyamatba a rendszer. A következő oldalon megjelennek a folyóirat űrlapján beállított fix adatok, amiken még lehet módosítani, ezek minden cikk adatlapjára be fognak kerülni. Ezután pedig cikkenkénti szerkesztésre van lehetőség egy MTMT-hez hasonló felületen, ahol az egyes cikkek adatai javíthatóak, ha erre szükség van, ill. gazdagíthatóak olyan adatokkal, amiket a folyóirat platform nem tárol (pl. szerző egységesített neve az MTMT-ben, affiliáció). Ezután indítható a feltöltés, ami az MTMT-be és a REAL-ba is feltölti az adatokat, a repozitóriumba a teljes szövegű PDF-fel együtt, valamint az ott létrejött linket beírja az MTMT-be az OA státusszal együtt. A DOI is bekerül az MTMT-be, tehát előbb érdemes azt regisztrálni.

Az alkalmazás bármilyen, megfelelően konfigurált OAI kimenetű forrást támogat, nem csak az OJS platformon megjelenő lapok feltöltését.

További adatcserét támogató funkciók

A cikkeiket DOI azonosítóval ellátó folyóiratok egy ügynökség (leginkább a CrossRef) adatbázisába is feltöltenek az azonosító regisztrációjakor metaadatokat. Ezek az adatbázisok is egyre inkább szolgálják a cikkek láthatóságának növelését. Az OJS DOI pluginja segíti a CrossRef és DataCite azonosítók regisztrálását.

Az OJS támogatja az ORCID API-n keresztül hitelesített azonosító regisztrációt. Az ORCID azonosítók pedig továbbkerülhetnek a CrossRef DOI metaadat-tárába.

Az említetteken túl az OJS bővítmények léteznek a PubMed, a DOAJ, a COUNTER¹³, valamint a LOCKSS¹⁴ adatcsere támogatására. CrossRef-tag folyóiratok számára rendelkezésre állnak kapcsolódási lehetőségek a hivatkozáskövetés (cited by), plágiumellenőrzés és verziókövetés támogatására.

Folyóirat- és konferencia hosting az MTA Könyvtár és Információs Központban

Jelenleg 23 folyóirattal vagyunk kapcsolatban, hat folyóirat jelenik meg az OJS platformunkon. Van olyan folyóirat, amelyik a folyamatszervezési funkciót használja, de más (saját) felületen publikál. Mindezek közül összesen ketten használják a teljes funkcionalitást.

Az MTA KIK a korábban indított OJS folyóirat-platformhoz hasonlóan OCS platformot létesített. Ez a platform ad otthont a Hungarnet Networkshop konferenciasorozat kiadványa számára – de a konferencia bonyolítása jelenleg nem ebben a rendszerben történik. Sajnos, az OCS szoftver új verziójának megjelenése évek óta várat magára – ez nehézségeket okoz a platformunk működtetésében.

Más hasonló szoftverek, szolgáltatások folyóirat-kiadáshoz és konferenciaszervezéshez

Bár a független kiadók körében ez a legelterjedtebb, nem csupán a PKP szoftverei állnak rendelkezésükre. Nem is a szoftver gyártója a lényeg, hanem az, hogy a bibliográfiai adatok adatbázisban – vagy más módon –, gépileg hozzáférhetőek legyenek, a platform támogassa a szabványos protokollokat (OAI-PMH, SWORD), valamint legyenek meg a kapcsolódásai a publikációs ökoszisztéma fontos szereplőinek adatbázisaihoz.

Példaként említhetjük a konferenciaszervezés terén az EasyChair-t (NWS is), ez egy ingyenes, web alapú szolgáltatás, de nem nyílt szoftverrel. Az OpenConf ingyenes közösségi verzióval rendelkezik, letölthető, de felhő alapon is használható.

¹³ COUNTER – felhasználási statisztikák szabványosítása: <https://www.projectcounter.org/>

¹⁴ Loss of Copies Keep Stuff Safe - <https://www.lockss.org/>

A folyóirat kiadói rendszerek közül a DpubS-ot említjük, valamint a Digirati/eLife Libero felhőszolgáltatást (publishing cloud), de számos további rendszer is létezik¹⁵.

Természetesen egyedileg fejlesztett, nem kifejezetten folyóiratok számára készült és általános nyílt forráskódú tartalommenedzsment (CMS) rendszereken alapuló folyóirat-honlapokhoz is fejleszthető OAI-PMH és SWORD kapcsolódási lehetőség – de megfontolandó, hogy ehelyett/inkább az elterjedt és jó képességű célszoftvereket alkalmazzuk.

Felhívjuk a hazai *indie* szakfolyóiratok kiadóit az együttműködésre. Működünk együtt a közös kereső alkalmazásában, az OJS Magyar Felhasználói Csoport működtetésében, egy esetleges jövőbeli idézettséggyűjtés kialakításában!

15 További szoftverek, platformok:
http://edutechwiki.unige.ch/en/Journal_management_software;
https://en.wikipedia.org/wiki/Category:Academic_journal_online_publishing_platforms